

## CALENDARELE UNIVERSULUI RURAL ROMÂNESC (II)

ANCA-MARIA POP

Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj

anca.pop@bjc.ro

**ABSTRACT:** The panorama of reading in the second half of the 19<sup>th</sup> century is dominated, especially in rural areas, by calendars (known as *călindare*, *călendare*). Beyond their chronological information and suggested periodicity, the content of these publications stands out for its audience differentiated according to social and professional sectors. In this article, we aim to characterize the most frequently encountered of these publications in rural Transylvania, offering — through an analysis of the texts published — an incursion into the society of the time or a small fresco of everyday life. The solid and enduring presence of these publications also reflects the interest that organizations such as ASTRA showed in the development of the largest and the least literate sector of the population of that period — the peasants.

**KEYWORDS:** calendars, 19<sup>th</sup> century, Transylvania, literacy, rural life

Materialul prezent reia cercetarea din numărul anterior al revistei „Lectura” (nr. 3(45)/2024), abordând conținutul publicațiilor calendaristice din secolul al XIX-lea, destinat țăranimii transilvănene, dorindu-se o structură tematică nu foarte rigidă (subiectele fiind ușor omogenizate) în funcție de interesele și nevoile de lectură ale timpului și locului.

### Agricultura în calendarele vremii

Calendarele vremii au contribuit la extinderea, dezvoltarea cunoștințelor agrare ale țăranilor. Din lecturi, își puteau face o impresie generală, găseau modele agrare din țări mai dezvoltate, care puteau fi aplicate local. Aflau, de exemplu, că secerișul putea avea loc și în luna decembrie sau chiar în ianuarie (în Australia, Argentina, Noua Zeelandă, Chile), că în Europa, înainte de anii 1900, Rusia producea cea mai mare cantitate de tutun, 719

milioane kg pe an, asemeni și alte țări, în America Centrală.<sup>1</sup> Comparând clima și solul, s-a constatat că țara noastră ar fi fost capabilă să producă mai multă lucernă, iar „Calendarul săteanului” oferea un ghid practic în acest sens.<sup>2</sup>

Alături de minimele ustensile folosite în agricultură, au fost introduse uscătoarele de fructe americane pentru a asigura deshidratarea și confierea rapidă și eficientă: aparatul cu uscătoare al lui Ryder (pentru producție mare) și aparatul de uscare pe vatră al lui Geisenheim (pentru cantități mici).<sup>3</sup>

Titlul sugestiv *Povește practice* înglobează mici sfaturi utile pentru orice gospodar și, mai ales, pentru femei. Un exemplu care ne-a atras atenția este îndemnul de a urma un anumit tratament pentru vite în timpul iernii cu scopul de a îmbunătăți calitativ și cantitativ laptele, precum

<sup>1</sup> “Timpul secerișului în diferitele țări” și “Recolta generală a tutunului,” *Calendarul săteanului pe anul 1898*: 37.

<sup>2</sup> S., “Pământul și clima priincioasă lucernei,” *Calendarul săteanului pe anul 1902*: 46.

<sup>3</sup> S., “Examinarea seminței, Uscătoare de poame,” *Calendarul săteanului pe anul 1903*: 46-47.

tratamentul (praful de Korneuburg) ce oferea garanție prin sursa de la care provenea - de la însuși furnizorul curții regale austro-ungare și românești, Franz J. Kwizda. Alte recomandări sunt destinate sănătății oamenilor, precum folosirea balsamului și unguentului englezesc. Adesea regăsim remedii, prevenții ale durerilor de stomac, cap, oase, practici strămoșești ori promovarea anumitor substanțe, prafuri, licori, disponibile în farmacii, băcănii, drogherii. La începutul anilor 1900, existau pe piață inclusiv tratamente din import. Așa se puteau procura „balsamul și alifia centifolia a farmacistului A. Thierry”, sticlute cu suplimentul alimentar „Spiritul galic”, siropul unguresc pentru plămâni „sirup de fag al lui Bastillo”, „plicurile de stomac de Maria – Zeli ale lui Brady”, „Fluidul Elsa al lui Feller”. Acesta din urmă, alcătuit din plante, precum multe tratamente ale timpului, beneficia de un marketing absolut, recunoscut în mai multe țări pentru faptul că „vindecă totul”.<sup>4</sup>

### Zorii colectivizării. Întovărășirile. Asocierile

Țăranii români au fost îndrumați să se susțină reciproc, atât unii pe alții cât și economia țării prin constituirea diverselor asociații numite „tovărășii”. Apreciate și luate ca exemplu de bune practici au fost lăptăriile și „brânzăriile” prin care funcționau fermierii din Danemarca, Olanda, Elveția. S-a oferit drept model o lăptărie organizată deja în localitatea Meștești, județul Argeș. Pentru combaterea pelagrei, redactorii au sugerat dezvoltarea brutăriilor, care ar fi scăzut consumul prea ridicat de porumb (adesea slab calitativ). Asocierea în cooperative permitea deschiderea băcăniilor, a prăvăliilor, cumpărarea uneltelor agricole performante, întrucât se împărțea costul,

se diversifica alimentația, fiind și o porțiță de „a lua comerțul din mâinile străinilor”.<sup>5</sup>

În localitatea Papaipan-Arsache din ținutul Vlașca, în anul 1907, țăranii dețineau o moșie muncită împreună. La sărbătoarea satului, s-au evidențiat roadele mari de grâu, de legume, ordinea din sat, școala frumoasă, oamenii deosebiți, bucuria manifestată la comesenia cu produse din gospodărie (ouă, pâine, pui) și hora românească. Așadar: „În satul acela sunt croite mai multe trebi bune, care au să scoată pe oamenii aceia din multe nevoi și necazuri”.<sup>6</sup>

Printre cele mai comune asocieri, păstrate într-o oarecare formă și azi, aflăm din publicațiile vremii că erau cele din domeniul oieritului. Oamenii se adunau în luna aprilie cu animalele și se organizau pentru păstorirea lor pe rând. În unele zone, existau grupări numite *întovărășiri* (cu drepturi și obligații egale), în altele erau numite *strânsuri* (cu sarcini stabilite de către conducătorul stânei).<sup>7</sup>

### Școlarizarea și formarea din familie a agricultorilor

Cu toate că informațiile esențiale erau acumulate din familie, agricultorii deveneau calificați prin urmarea unor școli specializate, atât pentru băieți cât și pentru fete, cu profilurile: grădinari, viticultori, agricultori, florari, legumicultori etc. Durata studiilor era de obicei 3 ani, în care tinerii primeau „alocații” (30 de lei lunar). Existau anumite criterii de selecție: împlinirea a 16 ani, absolvirea unor studii anterioare în funcție de nivelul școlar la care aspirau și, de asemenea, ținând cont de analfabetismul curent al vremii și nevoia în familie de forță de muncă brută, părinții au fost

<sup>4</sup> „Povețe practice,” *Calendarul Săteanului pe anul 1902*: 52-53; „Povețe practice,” *Calendarul Săteanului pe anul 1904*: 53.

<sup>5</sup> „Povețe practice. Tovărășiile: în unire stă puterea,” *Calendarul sătenilor*, nr. 4 (1907): 80-84.

<sup>6</sup> „Povețe practice. Serbarea din Paraipan-Arsache, ținutul Vlașca,” *Calendarul sătenilor*, nr. 4 (1907): 84-86.

<sup>7</sup> Ioan Toșa, *Calendarul țăranului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea* (Cluj-Napoca: Mediamira, 2003), 126.

condiționați să dea o declarație conform căreia copiii lor nu vor părăsi instituția de învățământ pe durata celor 3 ani. Școlile de agricultură s-au numit: Școli practice de lucrători, Școli începătoare de agricultură, Școli practice de agricultură; iar pentru fete – Școli de gospodine, Institut de fete, Școală de economie casnică.<sup>8</sup>

Specializările școlare erau consolidate de schimbul de experiențe în afara țării și, puternic înfiripată în modul de viață al românilor, pregătirea primită în familie, care nu era lipsită de superstiții, tradiții, ritualuri agrare. Pentru a nu afecta armonia Universului, „este un timp (al țăranului) pentru toate”,<sup>9</sup> toate se făceau atunci când era vremea lor, nimic nu era întâmplător și nimic nu era început la munca câmpului sau la îngrijitul animalelor fără a urma ritualuri. Există credința că nerespectarea acestor „reguli” (religioase, păgâne sau cu origine necunoscută) atrăgea necaz, durere, păcat, pagube mari în „holde”, „treieris” și „fânațe”, chiar drame în gospodărie sau familie.

Timpul, vremea potrivită pentru fiecare treabă gospodărească, era stabilit de către inginerii agronomi, în funcție și de previziunile meteorologice. În *călindarele* dedicate mediului rural, în dreptul fiecărei luni din an, erau trecute sfaturi economice, casnice, adică recomandarea sarcinilor pe care țăranul trebuia să le desfășoare în acea lună în casă, pe lângă casă sau în câmp. Astfel, luna aprilie a anului 1892 a fost adecvată semănării porumbului și cartofilor, plivirii, îngrijirii grânelor ș.a. Un anumit management al riscului în ceea ce privește viața săteanului se făcea întotdeauna – de exemplu, se recomanda să se ferească vitele de o hrană prea verde;<sup>10</sup> oamenii erau ghidați cum să evite anumite conflicte sau să îngrijească pomii afectați.<sup>11</sup>

Previziunile meteorologice au fost dictate și de cunoștințele populare cum ar fi *calendarul de ceapă*, ce presupune aranjarea foițelor de ceapă (12, câte una pentru fiecare lună a anului) în Ajunul Anului Nou pe un pat de sare, la geam, iar cantitatea de umiditate pe care o producea fiecare foiță peste noapte era considerată direct proporțională cu umiditatea din atmosferă, pe lunile aferente. Oamenii s-au învățat (dincolo de previziunile meteo găsite în calendare în dreptul fiecărei luni a anului) să „citească” semnele din natură, asemeni citirii orei după poziția soarelui, atunci când survenea o schimbare precum tunete, fulgere, furtună, grindină, secetă. Alte semne interpretate ca previziuni erau direcția vântului sau modul în care se răsuceau frunzele, modul în care anumite păsări cântau sau nu, faza lunii ș.a.

Nu știm cât din cauza fricii de Divinitate sau din nevoia de a se odihni, generațiile de acum peste o sută de ani aveau, în afară de sărbătorile religioase marcate în calendar cu cruce roșie, și multe alte sărbători în care era interzisă desfășurarea anumitor treburi gospodărești. De exemplu, luna ianuarie cuprindea zilele de marți și vineri când nu erau permise cusutul, coptul și alte activități casnice. Mai existau sărbătorile Filipii de iarnă, Tănasea ciumii sau Lanțul Sf. Petru cu alte interdicții de muncă. Mai amintim sărbătoarea Trifu, din data de 1 februarie, care „se ținea” pentru protecția grădinilor și livezilor. Respectarea regulilor nescrise cărorora nu le mai știau originea, alături de posturi și rugăciuni, ajuta oamenii să se simtă protejați ca într-un *castel de bine spiritual*. Fiecare perioadă de recoltă sau etapă din viața animalelor era însoțită de multe rituri, credințe și obiceiuri strămoșești. Toate acestea au fost respectate de majoritatea comunității rurale.

<sup>8</sup> „Povețe practice. Școlile de agricultură: unde-și poate da săteanul copiii, ca să învețe de-ale gospodăriei,” *Calendarul sătenilor*, nr. 4 (1907): 21-26.

<sup>9</sup> Toșa, *Calendarul țăranului*, coperta 4.

<sup>10</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1892*: 7.

<sup>11</sup> Ibid., 4.

Întrucât regulile de viață au fost aceleași pentru toată lumea, se implicau împreună în activități de muncă (claca), cât și în cele de relaxare (vestitele hore) sau hibrid, în care fetele realizau lucru de mână, dar și jucau, glumeau (șezătorile). Multe alte obiceiuri (de Udători, de Mărțișor, de Verjel etc.) însoțeau viața sătenilor într-o combinație de muncă - petrecere, protejându-i de forțe rele, dăunătoare.

În nicio școală de agricultură nu se învățau noțiunile pe care tinerii le știau de la părinții și bunicii lor, cum ar fi trasarea brazdei împrejurul satului pentru a fi ferit de rele sau pentru a se proteja de molime precum ciuma, holera, pelagra, mai ales dacă existau în alte sate vecine. Trasarea unei brazde cu plugul se făcea și la întemeierea unei noi comunități rurale pentru a consfinți proprietatea. În interiorul satului oamenii stabileau perimetrul proprietăților cu pietre de *mejdă*, pietre pe care oamenii jurau de față cu preotul, gest cu o greutate mai mare decât un titlu de proprietate.<sup>12</sup>

Succesul recoltelor și sănătatea animalelor depindeau mult, în credința populară, de voia lui Dumnezeu, mereu în luptă cu forța răului, și erau influențate, se credea, de posibilitatea unor vrăji sau asemenea „lucrări”. E greu de stabilit, în viața săteanului român al secolului XIX, cât a contat știința (școlarizarea, lectura calendarelor, foilor populare) și cât a contat moștenirea ideologică, mentalul colectiv.

Uneori, lista de sarcini din dreapta fiecărei luni a calendarului (iulian și gregorian) se asemăna cu o adevărată fișă a postului pentru săteanul român, menționându-se toate treburile pe care trebuia să

le facă și eventualele posturi sau sărbători religioase ori *băbești*.<sup>13</sup>

Dincolo de sfaturile practice scrise, țăranii cereau sfatul învățătorului sau preotului care se implicau în toată viața comunității și, înainte de a urma modele din străinătate, a fost urmat modelul local: „Nimic însă mai ușor adică a-și câștiga cineva pricepere în îndemânare în cultura pomilor. În fiecare comună avem preoți și învățători, în multe și alți cărturari sau necărturari ce se pricep la cultura pomilor. Aceștia desigur nu vor rămâne nepăsători la rugarea celor cu tragere de inimă de a-și câștiga îndemânare în acest meșteșug prea folositor”.<sup>14</sup>

Calendarele erau și un loc de propagandă: „Să nu mai lăsăm ogor!” era unul dintre titlurile care urmărea să motiveze oamenii să muncească tot mai mult pentru a dobândi un nivel de trai mai ridicat.<sup>15</sup>

Inginerii agronomi se perfecționau continuu și distribuiau sfaturile prin publicații (reviste, calendare, cărți), mai constant după anul 1900. Lecții de cultivare (a legumelor, fructelor, a meiului, cânepii, lucernei, trifoiului, porumbului etc.) se publicau sub titlul generic *Economic*, cu actualizarea informațiilor de la un număr la altul.<sup>16</sup> Sub această denumire apăreau și articole despre creșterea animalelor.<sup>17</sup>

### Umorul

Parte din firea hotărâtă a țăranilor (regăsit în același stil la Ion Luca Caragiale), micile articole umoristice nu dezmint autenticul. Astfel sunt previziunile meteorologice ale bogatei în folclor și „atotștiutoarei” pături feminine rurale. În funcție de semne, superstiții, mișcări ale astrelor sau

<sup>12</sup> Toșa, *Calendarul țăranului*, 82-84.

<sup>13</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1895*: 11.

<sup>14</sup> „Însemnătatea culturai pomilor,” *Calendarul săteanului pe anul 1902*: 42-44.

<sup>15</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1902*: 44.

<sup>16</sup> P.S.Aureliano, „Economic,” *Calendarul săteanului pe anul 1892*: 36-38.

<sup>17</sup> „Economic,” *Calendarul săteanului pe anul 1893*: 34-37.

animalelor din ogradă, femeile preziceau vremea și alte elemente ale viitorului, precum în poemul savuros „Poezie. Prediceri de timp din calendariul babelor sau țăranilor”. Aici găsim și sfaturi serioase pe care oamenii le respectau fiind încetățenite în conștiința comunității. Starea vremii este prezisă de comportamentul animalelor, de diverse schimbări care surveneau în natură sau manifestări ale astrelor pe care doar cei „inițiați” le puteau înțelege. Relația de cauzalitate era pusă pe seama unor mici lucruri, considerate simboluri prevestitoare, mai exacte decât cercetările științifice. Aspecte care ar putea părea hilare au contat pentru programarea reală a muncilor cotidiene:

„Când nu arde focul bine și lumânarea frumos.  
Să fiți siguri că ne vine de unde-va un nor gros.  
Vălvătaia când se plimbă pe pirostrie oru pe vas  
Să știi că vremea se schimbă peste un minut  
de ceas.

...  
Pisica când se va pune cu spatele lângă foc  
Frig sau ninsore ne spune, peste pucin sau pe  
loc.

...  
Sorele când prea pripește și mușcele mușc,  
îmghinp,  
Ploie negreșit sosește peste cât de puțin  
timp.”<sup>18</sup>

Unul dintre puținele calendare umoristice ale perioadei este „Posnașul”. În anul 1900 (anul V de apariție), costa 41 coroane.<sup>19</sup> În plină evoluție la acea dată, ediția avea o bogată arie de ilustrații.

Un alt calendar cu satire și ilustrații generoase este „Calendarul Calicului”, publicat la Sibiu tot de către W. Krafft și care a putut fi achiziționat cu prețul de 36 coroane sau 1 florin. În anul 1890,

ajungea la al V-lea număr tipărit. Primul an, 1892, este prezentat în deschiderea publicației (coperta 2) a „Calendarului săteanului”, cu o descriere adecvată conținutului și prin redarea cuprinsului: „Calic e cine nu abonează *Calicul*”, „râs cu ori-ce preț, prevede abonării sei c'o lectură durătoare, care-n veci nu-și pierde prețul”.<sup>20</sup>

Alături de râsul cathartic, bancurile, glumele, versurile umoristice, proverbele (uneori însoțite de ilustrații alb-negru) înmagazinează în ele mici istorii locale sau adevăruri cât se poate de serioase. Asemenea sunt proverbele din care aflăm că satul este judecător și generator de dispoziții cu titlul de autoritate: „Cea mai bună femeie este, despre care gura satului tace”.<sup>21</sup> În forme sarcastice găsim ideea (in)fidelității conjugale: „Cel mai bun și mai credincios soț de drum este – banul” sau „Moara și femeia tineră se strică dacă le lași singure, ambele cer să fii cu ochii în patru”.<sup>22</sup>

### Ipostaze feminine și percepția femeii cititoare

Ipostaze principale ale genului frumos, deduse din calendarele epocii, sunt: ipostaza iubitei, ipostaza maternă, ipostaza casnică. Dintru început, nu negăm faptul că actul lecturii în cazul femeilor mediului rural al secolului al XIX-lea reprezintă o imagine rareori întâlnită. Și, aproape de fiecare dată, acestea citeau întâi rugăciuni, apoi materiale cu un scop practic, documentându-se pentru munca lor pe multiplele paliere ale vieții. Lectura se realiza mai rar pentru pură plăcere, de relaxare, de dragul transpunerii în universul liric sau epic. Ținând cont și de faptul că analfabetismul avansat a afectat îndeosebi genul feminin, putem spune că informațiile dobândite din calendare au fost împărtășite pe cale verbală, de la om la om. Chiar

<sup>18</sup> „Prediceri de timp din calendarul babelor și țăranilor,” *Predicatoriul săteanului român pe anul 1865*: 8.

<sup>19</sup> „Calendaristica noastră,” *Transilvania*, XXX, nr. 9 (1899): 307.

<sup>20</sup> *Calendarul Săteanului pe anul 1892*, coperta 2.

<sup>21</sup> Gh. Sima a lu Ion, „Vorbe,” *Calendarul săteanului pe anul 1897*: 36.

<sup>22</sup> Gracchus, „Vorbe,” *Calendarul săteanului pe anul 1898*: 39.

și așa, prin forța legăturii strânse care a existat în interiorul comunităților, apreciem că „textele” circulau relativ repede, creând un serios fond de literatură orală. Vom accentua în această parte literatura scrisă pentru și de către genul feminin, în calendarele cercetate.

### Femeia mamă

Universal în timp și global, transcendând oricărui criteriu (de naționalitate, demografic, socio-profesional), maternitatea a cucerit cel mai onorabil loc fiind asociată cu un ideal arhaic atins, cea mai puternică poziție a femeii în care devine incontestabilă, perfectă, deplină<sup>23</sup> Multitudinea articolelor cu sfaturi practice destinate mamelor, scrise într-un mod simplu și explicit, referitoare la nevoile imediate ale copiilor, sunt suport pentru împlinirea menirii ancestrale a femeii – în ipostaza de mamă care „se naște cu toate experiențele necesare în instinct”.<sup>24</sup>

În publicațiile celei de-a doua jumătăți a secolului XIX găsim maternitatea sprijinită de numeroase articole despre: menținerea igienei și sănătății copiilor, alimentația acestora, respectarea diverselor superstiții pentru păzirea copiilor de ghinioane și energii negative, implicarea lor în muncile gospodărești odată ce treceau de prima copilărie sau introducerea lor în viața de viitori adulți. Aproape lipsește, însă, partea de maternitate educativ-pedagogică, didactică, de învățare, mama ca suport școlar, de dobândire a culturii generale – din cauza literației precare amintite.

Prin „funcția” de mamă, femeia construiește întregul său, îi este menit acest „întreg”, neexistând nicio situație redată în literatura perioadei cercetate în care relația mamă-fii să aibă

nedumeriri, imperfecțiuni sau să provoace conflicte intergeneraționale, crize adolescente sau alte insuficiențe contemporane. În linii mari, maternitatea apare ca o împlinire a sorții, o punere în practică a menirii primordiale, susținută prin, bineînțeles, o sumedenie de sarcini pe care doar ea le poate îndeplini, ca drept și datorie totodată.

### Femeia ca identitate amoroasă

Manifestarea mamei apare doar separat de manifestarea eului feminin ca și partener de cuplu, ca în aproape toate literaturile timpurilor: „Dacă, din perspectiva bărbatului, femininul erotico-matern este irepresentabil, el acceptă o oarecare conturare a femininului pur matern”.<sup>25</sup> Interfața fetei îndrăgostite sau iubite este reprezentată singular.

Fie venerată ca ființa cea mai frumoasă, fie ea însăși declarând iubirea deplină pentru un *bade*, femeia se regăsește în poeziile populare ca personaj central al sentimentelor și emoțiilor dătătoare de bucurie și durere, comparabile cu cele mai extreme probleme, patologii și transformări interioare. În literatura populară, iubirea și istoria poporului sunt temele de bază:

„Câtă boală-i pe sub soare

Nu-i ca dorul de-ardetoare.

Câtă boale-i pe sub lună

Nu-i ca dorul de nebună;

Că dorul unde se lasă

Lacrimilor face casă.

Și dorul unde se pune

Face inima cărbune.”<sup>26</sup> (versuri

populare, culegător Gavrilă T. Istrate)

Așadar, precum în marile literaturi universale, și în literatura română a oamenilor simpli,

<sup>23</sup> Carmen Dărăbuș, *Despre personajul feminin: de la Eva la Simone de Beauvoir* (Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2004), 28.

<sup>24</sup> Ibid.

<sup>25</sup> Ibid.

<sup>26</sup> T. Istrate, “Poesii populare,” *Calendarul Săteanului* (1904): 43.

„femininul se identifică cu eroticul neliniștit și al neliniștii”.<sup>27</sup>

Suferința iubirii neîmpărtășite din cauza părăsirii voluntare sau a plecării în armată este un motiv literar mai frecvent decât iubirea împărtășită. Întâlnim ambele genuri plângând emoțiile, clătinarea siguranței emoționale în condiții vitrege:

„Mor de-o boală fără de nume,  
De-acel chin nemărginit,  
Care-l suferă în lume  
Acel care nu-i iubit”.<sup>28</sup>

Dincolo de acest aspect, *actorii* aflându-se uneori la frontiera patologicului, eroticul feminin apare în ipostaza jumătății venite să împlinească creația masculină, menită să alcătuiască sintagma idealizată de „suflete pereche”. Din păcate, găsim mai mult aspirația decât împlinirea mariajului fericit și plin de iubire. Proiectarea imaginii iubirii perfecte, împlinire a armoniei universale, are loc în cadrul verde, tihnit, înflorit al naturii:

„Fă-te, mândră, ce te-i face,  
Că și eu mândră, m-oiu face,  
Un voinic cu coasa-n spate,  
Și oi cosi florile toate,  
Și florile le-oi cosi  
Și tot nu te-oi părăsi”.<sup>29</sup>

Precum în bancurile și anecdotele vremii, căsătoria devine, contrar speranțelor, un sabotaj al dragostei. În literatură, femeia este surprinsă foarte rar ca identitate casnică, căsătorită și, în același timp, identitate erotică ideală. Acest aspect este identificat și în literaturile universale: „Femininul conjugal și cel erotic nu se află în același loc, dar în istoria omenirii s-au obișnuit să conviețuiască. Liniștea și confortul familial compensează, adesea, absența sau stingerea

pasiunii”.<sup>30</sup> Contexte casnice sunt ilustrate în calendare prin grafică, scrieri umoristice, glume cu referire la vicii, precum „Conjugalia” (scenă ilustrată în care soțul s-a întors acasă târziu și beat, transformată într-o situație sarcastică).<sup>31</sup>

Apusul emoțional este însoțit de un amalgam de sarcini pe care femeia trebuia să le îndeplinească în curte, pe terenul agricol sau în încăperi. Imaginea frumoasă, exuberantă, provocatoare de sentimente indescritibile, fie înalte, fie abisale de iubire cedează imaginii de îngrijitoare a tuturor membrilor familiei, a creării confortului moral, relațional, între soți și alte rudeni. Acestea survin cu titlul de obligații sau recomandări insistente plasate în sarcina femeii mai mult decât în cea a bărbatului, fiind persoana responsabilă de morala cuplului și de bunăstarea emoțională. Ambasadoare a imaginii familiei și gospodăriei, femeia satului românesc se oglindea în păreriile consătenilor. Astfel, în „Calendarul săteanului” (1892), apare și ideea de comportament „perfect” pe care trebuie să îl aibă în cazul în care slujnica a plecat: „De-ai schimbat servitorii, griji, cum te arăți față de cei noi. Nu fi prea aspru, dar nici prea blând.” – sfaturi găsite în rubrica „Povește economice” a lunii ianuarie.

#### *Femeia creatoare de modă*

Femeile aveau și sarcina de a realiza hainele (pornind de la țeserea pânzei, coaserea iilor, până la apretarea și păstrarea lor) pentru toată familia și pentru toate ocaziile. De aceea, frumusețea costumului popular românesc, omologarea iei românești, se datorează și categoriei feminine rurale, de acum câteva secole. Ținutele festive se purtau la slujbele religioase, la ședințele anuale și

<sup>27</sup> Dărăbuș, *Despre personajul*, 84.

<sup>28</sup> Matilda Poni, „Tac și sufer...”, *Calendarul săteanului pe anul 1892*: 41.

<sup>29</sup> „Cântece populare”, *Calendarul săteanului pe anul 1893*: 39.

<sup>30</sup> Dărăbuș, *Despre personajul*, 94.

<sup>31</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1899*: 47.

sărbătorile ASTREI, fiind considerate de o valoare inestimabilă.<sup>32</sup>

Lucrul de mână (țesutul, cusutul, brodatul, torsul pentru portul popular de zi și de sărbătoare, lenjerie pentru pat, cuverturi pentru perete sau paturi, covoare, decoruri pentru pereți sau mese etc.) erau îndeplinite de obicei în afara perioadei agricole. Pentru îmbrăcăminte, însă, cea mai relevantă perioadă a fost aceea a Postului Mare, întrucât fetele și femeile satului românesc se străduiau să aibă cele mai frumoase straie la Sărbătorile Pascale. Sărbătoarea Luminii se reflecta în ținuta oamenilor în culori cât mai vii și specifice zonei, ca și cum oamenii se adaptau, renăscuți, învierii, naturii: „Crăciunul sătulul, Paștile falnice tot în coji de ouă și-n cămașă nouă”.<sup>33</sup>

Uneori, în familiile înstărite, se realiza îmbrăcăminte nouă și cu alte ocazii. Personajul din jurnalul de școală scris de Gioargiu Popa își amintește la maturitate (anul 1888) emoția pe care a avut-o la începerea școlii. Susținerea pe care a primit-o din familie a constat în vizita făcută cu tatăl său la viitorul învățător, zi în care a primit îmbrăcăminte nouă și un jurnal, obiecte descrise cu admirație deosebită: „Când umblam asia superat în vederea scolii superiori, parintii descoperiră necadiul meu. În o di de joi, după mediadi, me chiamara în casa. Întru și ved o perechia de vesminte, noue noutie, cusute de mam'a. Suprins, n'am gasit cuvinte sa multumesc; m'am apropiat cu respect și i-am sarutat man'a”.<sup>34</sup>

Despre portul românesc tradițional și feblețea cu care a fost purtat, aduc mărturie personalități diverse. Într-o vizită în România, în Săliștea anului 1884, etnograful german Rudolf Berger a remarcat

ținuta tradițională de sărbătoare și pozitivismul emanat. În anul 1907, portul tradițional din Săliștea este numit de către revista maghiară *Divat Szó* (Budapesta) o ținută de vară exemplară.<sup>35</sup>

Momentele de sărbătoare, în care ASTRA susținea inclusiv prelegeri/conferințe săteti și diferite personalități vizitau satele, presupuneau realizarea porților triumfale verzi, pregătirea călăreților, cailor, căruțelor, toate decorate cu elemente vestimentare (cuverturi, prosoape ș.a.) confecționate manual, în gospodării.

Centru al universului casnic, femeia se ocupa de prevenirea și tratarea afecțiunilor și bolilor prin alimentație, îngrijirea, igienizarea casei. Aceste preocupări se regăseau în rubricile calendarelor numite *Povește practice*. Se utilizau tratamente transmise din generație în generație, unele folosite și în ziua de azi, pentru afecțiuni curente: febră, dureri, chiar stări emoționale anxioase și depresive, cunoscute în trecut ca și „boli de nervi” sau „tristeți”. Imaginea unui schelet (cînic am putea spune) este sugestivă pentru a determina prevenția bolilor și achiziția de diverse medicamente precum cel de brad cu fier calcaros, pentru otită.<sup>36</sup> Tratamentele realizate în cămin făceau parte din biblioteca nescrisă, însoțite de amestecuri din fructe, legume, elemente din natură, dar și de versuri, ziceri, incantații.

Considerăm că doar în perioada modernă a apărut imaginea femeii multitasking, atingând obiective înalte pe toate palierele (social, profesional, familial).

### Literatura, istoria și femeia autoare

Din puținele semnatare se remarcă, în repetate ediții ale „Calendarului sătianului”, Maria

<sup>32</sup> „Adunarea Generală a Asociațiunii,” *Calendarul Sătianului pe anul 1902*: 38.

<sup>33</sup> Toșa, *Calendarul țăranelui*, 149.

<sup>34</sup> Gioargiu Popa, *Merinde de la școla séu Invetiaturi pentru popor: culese din diariul unui școlariu* (Gherla: Tiparul „Aurora”, 1888), 6.

<sup>35</sup> Ion Onuc Nemeș, *Astra în satul meu: de la comuna Viitorul la Satul - model* (Sibiu: ASTRA Museum, 2015), 104.

<sup>36</sup> *Calendarul sătianului pe anul 1901*: 54.

Cioban. În anul 1903, aduce la cunoștința oamenilor și promovează tipicul național în articolul: „Gritta Mihăilă”. Deși este vorba de o legendă populară, personajul a existat și onorat generația sa prin ctitorirea a 7 biserici românești, în speranța că românii își vor păstra limba și comunitatea. În realizarea acestui proiect, a folosit aur, pe care un bătrân cu barbă albă i l-ar fi arătat în drumul de la „Despicata”. Narațiunea a circulat ca poveste; însă, personajul a trăit cu adevărat și a locuit în zona Munților Apuseni: „Glasul faptelor mari a păstrat neuitat și numele lui Gritta Mihăilă, a fruntașului din cea mai veche familie din Munții Apuseni, care se dice că, încă de pe timpul Romanilor ar fi venit din Italia și că ar fi descendentă din familia italiană Gritta”.<sup>37</sup> Autoarea a publicat mai multe povestiri scurte, frumoase și a promovat valorile umane, virtuți precum hărnicia. Exemplu grăitor este și povestirea *Badea Niculae* din „Calendarul săteanului”, anul 1899.<sup>38</sup>

Femeile s-au implicat în lumea literară în calitate de culegătoare de folclor. Au primat poezia de dragoste, descântecele și cântecele populare. Dintre acestea amintim: „Oh! Nu-ntrebați...” de Smara, „Când miezul nopții” de Lucreția Suciu.<sup>39</sup>

### Istoria ca formă literară

Istoria-beletristică, literatura istorică au facilitat cunoașterea timpurilor, vremurilor. De asemenea, scrierile care cuprind subiecte de istorie, descrierea unor personalități, evenimente, conferă literaturii autenticitate, astfel lectorul putându-se autentifica, pe sine, neamul său sau

societatea, cu contextul literar. Dintre istoriile regăsite în literatura populară fac parte și cele în care etniile sunt, direct sau indirect, etichetate. Așa apare o imagine pe care neamțul, românul, ungurul, rusul etc. o au în diverse situații în care sunt plasați în povestiri, legende, povești sau alte genuri literare. Materialul *Dacă l-a pus naiba pe neamț...: de pe vremea Nemților* lansează, dintru început, datorită titlului, așteptarea că aparținătorii acestei etnii fac ceva greșit și oarecum pedeapsa survine în mod meritoriu. Povestea arată reversul prin faptul că au solicitat bani românilor pentru achitarea datoriilor către împărăție și, din cauza dificultăților lingvistice, atunci când un soldat s-a îmbolnăvit, frigul a fost interpretat ca și căldură (vezi Kalt, germ – frig). Bariera lingvistică a adus oamenii în situații hilare generând un umor de situație, dar și de limbă, savuros și demn de lecturile duminicale: „Românașii se înțelegeau cu ei ca vai de om, din cauza graiului, care și pentru unul și pentru altul era butuc în ușă”.<sup>40</sup>

Pe marginea celor relatate, concluzionăm că, în pofida turbulențelor politico-istorice, a dificultăților de (auto)identificare națională, a analfabetismului și sărăciei de care nu a fost protejată Transilvania rurală, calendarele, fie și prin aproape exclusivitate în piața producției literare dedicate, au fost un pas important în dezvoltarea economică, culturală, o treaptă luminoasă spre modernizarea societății românești.

<sup>37</sup> Maria Cioban, „Gritta Mihăilă,” *Calendarul Săteanului pe anul 1903*: 39.

<sup>38</sup> Maria Cioban, „Badea Niculae,” *Calendarul sătenilor pe anul 1899*: 36-39.

<sup>39</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1893*: 47-48.

<sup>40</sup> *Calendarul săteanului pe anul 1893*: 33.